

Lübnan

- Hidrocoğrafya Eşliğinde Tarihe Bakış -

Lübnan... Doğu Akdeniz'in tam ortasında yer alan ve Suriye çölü ile Akdeniz'in arasında sıkışmış bir dağlık ülke... Adını da ülkeyi baştan başa kateden Cebel-i Lübnan'dan, yani Lübnan dağlarından alıyor. Ülke, kuzey-güney hattında yaklaşık 200 kilometre, doğu-batı hattında ise en geniş olduğu yerde, yaklaşık 90 kilometrelik bir uzunluğa sahip.

Ülke, su kaynakları açısından da birçok akarsuyun yer aldığı, diğer Ortadoğu ülkelerine göre daha sulak bir ülke. Yağmur açısından da bölgenin en çok yağış alan bölgesi konumunda. Ülkedeki akarsular içinde ise Litani Nehri'nin ayrı bir önemi var. Öyle ki, tamamı Lübnan sınırları içinde yer alan Litani Nehri'nin suları, başta İsrail olmak üzere, çevredeki ülkelerin dikkatini çekmeyi başarıyor.

İsrail gibi bir Ortadoğu ülkesi için en büyük sıkıntı, doğal olarak sudur. Dolayısıyla İsrail, çevresindeki bütün su kaynaklarıyla yakından ilgilenmekte ve neredeyse tümünü kontrolü altında tutmak istemektedir. Ürdün ile Filistin coğrafyasını birbirinden ayıran Şeria Nehri ve Golan Tepeleri üzerindeki İsrail faaliyetlerinin temelinde bu su kaynaklarına sahip olma isteği yer almaktadır.

İşte, Litani Nehri de bu açıdan çok önemlidir ve İsrail, daha kurulduğu yıllarda bu nehri gündeme getirmeye başlamıştır. Daha 1953 yılında, dönemin ABD Başkanı Eisenhower'ın özel temsilcisi olarak Arap-İsrail sorununda ara buluculuk yapmakla görevlendirilen Eric Johnston'ın su kaynaklarının paylaşımı konusundaki görüşmelerine İsrail, ısrarla Litani Nehri'nin de eklenmesini istemiştir.¹ Hatta daha İsrail kurulmadan önceki Siyonist projelerde de Litani Nehri'nin gündeme geldiğini görüyoruz. Öyle ki, 1919 yılında Paris'te toplanan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile yapılacak barış andlaşmalarının görüşüldüğü ünlü Paris Barış Konferansı'nda Dünya Siyonizm Kongresi, Litani ve Şeria Nehirlerini içine alacak bir İsrail devleti önermişlerdi.² Ayrıca sonradan İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olacak olan Haim Weizmann, 1921 yılında, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Winston Churchill'e gönderdiği mektubunda Sykes-Picot Andlaşması'ndan şikâyet etmiş ve Yahudilerin Litani Nehri'nden yararlanmasını imkânsız kıldığını söylemişti.³

Sonraki yıllar içinde Litani Nehri, sürekli gündeme gelmeye devam etti. Kimi zaman çevredeki başka nehlere Litani'nin suyunun aktılması gündeme gelirken Lübnan için eşsiz bir enerji ve su kaynağı olmayı sürdürdü. Bununla birlikte İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal ettiği (1978-2000) dönem boyunca, nehrin sularını dilediği gibi kullandı. Ayrıca 2006 Savaşı sırasında da İsrail, özellikle Litani Nehri üzerindeki baraj gölünü vurarak barajın büyük zarar görmesine yol açtı. Bununla birlikte Akdeniz'e Türkiye'den dökülen Asi Nehri de kaynağını Lübnan'dan almaktadır.

Kaldı ki, İsrail'in vadedilmiş topraklar olarak nitelediği ve bayraklarında iki mavi şerit ile gösterdikleri Nil ve Fırat arası da aslında kendileri için suya hâkim olmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. 1958 yılında, İsrail'de maslahatgüzar olarak görev yapan Nejat Uçtum, İsrail'deki ırkçı Sulam Partisi'nin hazırladığı bir "Büyük İsrail" haritasını 10 Mayıs 1958 tarihli ve 431/318 numaralı bir yazı ile Tel Aviv elçiliğimizden Dışişleri Bakanlığına göndermişti.⁴ Bu haritaya dikkat edilecek olursa çizilen sınır, bilindiği şekilde Nil Nehri'nden Fırat Nehri'ne yönelmekle kalmıyor,

1 Yıldız, Dursun, "İsrail'in Güney Lübnan'da Sınır Güvenliği Dışındaki Hedefleri" <https://www.hidropolitikakademi.org/tr/author/2/1/tr/article/30880/israilin-guney-lubnanda-sinir-guvenligi-disindaki-hedefleri> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2024)

2 <https://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/80859e/80859E04.gif> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2024)

3 Bilen, Özden, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, s.152, TESAV Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000

4 CDA, DBTDA, 538/2390-18466-1

Asi Nehri'ni de Türkiye ile olan kuzey sınırı olarak belirliyor. Dolayısıyla aslında Ortadoğu'nun en büyük su kaynakları, aslında İsrail'in kullanımına sunulmuş oluyor.

Lübnan'da günümüzde yaşananlar noktasında hidrocoğrafyayı göz önüne almazsak kanımca hata etmiş oluruz. Kaldı ki son dönemde İsraili yetkililerin İsrail'in sınırlarını Litani Nehri'ne çekme, Hizbullah'ın Litani'nin kuzeyine çekilmesi gibi ifadelerini de buna göre yorumlamak gerekir.

Lübnan'ı hidrocoğrafya ve İsrail ile ilgili durumu noktasından değerlendirdikten sonra, kısa bir biçimde tarihe bakabiliriz. Ancak Lübnan'ın tarihini de hidrocoğrafyanın dışında tutamayız. Çünkü Lübnan, dağlar ve derin vadilerle şekillenen coğrafyasının etkisiyle çok sayıda farklı inancın ve milletin bulunduğu bir ülkedir. Bu açıdan Kafkas dağlarının yarattığı etkiye benzer bir etkiden söz edebiliriz. Lübnan'da etnik olarak tam bir Arap çoğunluk bulunmaktadır. Bu Arap çoğunluğun yanında Rum, Ermeni, Türk, Kürt, Süryani gruplar yer almaktadır. Ancak din alanında ise çok fazla çeşitlilik bulunmaktadır. Maruniler (Katolik Araplar), Gregoryen ve Katolik Ermeniler, Ortodoks ve Katolik (Melkani) Rumlar, Süryaniler, Hristiyan grupları oluştururken; Müslümanlar arasında da Sünniler, Şiîler, Nusayriler yer almaktadır. Etkili bir nüfusları olan Dürziler ise kaynağını Şiî-İsmailî İslam inancından alsa da zamanla ayrı bir inanca dönüşmüştür. Ana dilleri de Arapçadır. Lübnan'da bu kadar çok sayıda grubun varlığı, devletin yapısını da etkilemiştir. Lübnan anayasasına göre cumhurbaşkanı, Hristiyan; başbakan, Sünni Müslüman; meclis başkanı da Şiî Müslüman olmak zorundadır. Küçük bir alanda bu kadar çok sayıda millet ve inancın bulunması da ister istemez bitmek bilmeyen bir savaş ve çatışma döngüsünü yaratıyor.

Tarihî açıdan bu coğrafya, hem Eski Ahit hem Yeni Ahit açısından önemlidir. Yahudi ve Hristiyan inançları açısından Kenan diyarı denilen ve güneyde Sina'dan kuzeyde Lübnan dağlarına kadar uzadığı bu bölge, İbrahim'in halkı denilen Yahudilerle Kenan halkının yani Fenikelilerin çatışmalarına sahne olmuştur. Sonraki yüzyıllar içerisinde de bölgede hiçbir zaman savaş eksik olmamıştır. Roma-Sasani savaşları, ardından Müslümanlarca fethi, Haçlı Seferleri derken, Memlûk ve ardından Osmanlı hâkimiyeti...

Ancak bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde de çatışmalardan uzak kalmadığı görülüyor. Bunlardan Dürzi emîri Maanoğullarından Fahreddin Bey, önemli bir örnektir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Dürziler içinde Maanoğulları, büyük ölçüde kontrolü ele almıştı. Emîr Korkmaz'ın oğlu olan Fahreddin Bey, önceleri Osmanlı ile arasını iyi tutmuş, böylece gitgide güçlenmiş ve Lübnan bölgesinde kendisine rakip olabilecek aileleri ve grupları hedef almıştı.

On altıncı yüzyılın sonu, on yedinci yüzyılın başında Halep Beylerbeyi Canbolatoğlu Ali Paşa ile birlikte harekete geçmiş, Osmanlı'nın içinde bulunduğu karışıklıktan yararlanarak hâkimiyet alanını neredeyse bütün Lübnan'a yaymıştı. Oğlu Ali'nin de Beyrut ve Sayda'ya da sancak beyi yapıldığı, kendisinin ise devlete bütün vergilerini eksiksiz gönderildiği, bu yüzden de bir miktar hoş görüldüğü belli olmaktadır. Ancak kendisi, bununla yetinmemiş, bölgede bağımsız bir emirlik kurmak için doğrudan isyan içine girince üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerinden ötürü af dilemiştir. Böylece sürekli bir ileri adım atma, geri adım atma şeklinde Osmanlı'yı oyalayarak zaman kazanmaya çalışmıştır. Sürekli Avrupalı devletlerle ilişki kurmuş, bölgede güçlenmeye çalışmıştır. Sultan Dördüncü Murad'ın bu meselenin kesin olarak çözülmesi yönündeki emriyle birlikte harekete geçildi ve 1634'te ele geçirilip İstanbul'a gönderildi ve 1635'te de idam edildi.⁵

Bununla birlikte Maanoğulları ailesi, Emîr Fahreddin'in idamından sonra gücünü kaybetti. Ancak yine de 1697'ye kadar bölgedeki etkileri devam etti. Eylül 1696'da Emîr Ahmed'in ölümüyle Osmanlı Devleti, bölgenin yönetimini onlardan alıp Şihab ailesi adına Emîr Haydar'a vermiştir. Şihablar, 250 yıla yakın süre bölgeyi yönetmişlerdir. Dürzi kökenli bir aile olmalarına rağmen, ailenin

5 Emecen, Feridun, "Fahreddin, Ma'noğlu", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fahreddin-manoglu> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2024)

yönetici kısmının süreç içerisinde Marunilerin etkisiyle Hristiyanlaştığı görülmektedir. Dürzi Maan ailesi ile yaşadıkları iktidar çatışması, diğer Dürzilerle sürekli bir düşmanlık yaratmaktaydı. Buna karşı Hristiyan Marunilerin desteğini almak için Hristiyanlaştılar. Emîr İkinci Beşir döneminde Hristiyanlaşan aile, bu arada hem Avrupa hem de bölgenin güçleriyle ilişkiler kurmakta, ayrıca Lübnan bölgesindeki rakipleri ile de sık sık çatışmaktadır. Bu noktada da Canboladoğulları dışındaki bütün Dürzi ailelerini sindirdikleri görülmektedir.

Marunilerin Katolik ve her zaman Fransız yanlısı olmalarından ötürü Napolyon'un Mısır'ı işgali ve sonrasındaki süreçte Fransızları desteklemişlerdir. Hatta bu yüzden İkinci Beşir ile Osmanlı ordusu adına bölgede olan ve sonrasında Akka önlerinde Napolyon'u bozguna uğratabilecek olan Cezzar Ahmed Paşa ile arası açılmıştır. Bu arada Vehhabi tehlikesinin başlaması ve Vehhabilerin Şam'ı tehdit etmesi üzerine Osmanlı yanında yer aldıkları ve Şam savunmasına bizzat katıldıkları görülmektedir.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da hâkimiyet kurması ise Lübnan'daki bütün yapıyı değiştirmiştir. Kavalalı İbrahim Paşa'nın bölgenin özerk yapısına son vermesi ve ardından yaşanan isyan olaylarında Mısır güçleri, önce bölgeyi boşaltmış, sonrasında ise tekrar hâkim olmuşlardır. Emîr İkinci Beşir'in sürgüne gönderilmesi ve ölümünün ardından yerine geçen Üçüncü Beşir ise sadece iki yıl emirlik yapabilmiş, 1842 yılında Şihab ailesinin emirliğine son verilmiştir.

Bu süreç, aynı zamanda Lübnan bölgesinin Osmanlı'dan da kopuş sürecidir. Gün geçtikçe şiddet olayları artmış ve kontrol edilemez bir hale gelmiştir. Kavalalı İbrahim Paşa'nın sürekli isyan eden Dürzilere karşı Marunileri silahlandırması da bölgenin iki gücünün arasındaki düşmanlığı körüklemiştir. Bu dönemde Osmanlı, bölgeyi doğrudan merkeze bağlamak için harekete geçmiş, Ömer Lütfi Paşa'yı emîr atayıp Şihab ailesinin gücünü yok etmiş; Fransızlar Maruniler, İngilizler de Dürziler lehine bölgedeki olaylara karışmışlardır. Ancak Osmanlı, bu süreci de büyütme istememiş ve Ömer Lütfi Paşa da görevden alınmıştır.

Zamanla geçtikçe taraflar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, bu durumu düzeltmek için "çifte kaymakamlık" uygulamasını denemiş, o da başarısız olmuştur. Gruplar arasındaki nefretin artmasıyla birlikte 1845'te Dürziler saldırıya geçmiş ve birçok Maruni kilisesini yakmış, bir papazı öldürmüşlerdir. Osmanlı'nın güçlerini büyük ölçüde Balkanlar'daki isyanlara ayırdığı bu dönemde, Dürzi bölgelerinde yaşayan Maruni köylülerin lideri Tanyus Şahin, bir köylü isyanı başlatmış ve ele geçirdiği bölgede cumhuriyet tipinde bir komünal yönetim kurmuştur.⁶

Ardından 1860 yılında iki gruptan iki gencin kavgası, bir anda büyük ölçekli bir çatışmaya dönüşmüş ve bu çatışmalarda çok sayıda Dürzi ölmüştür. Dürziler, Hristiyanlara karşı Müslümanlarla iş birliğine yönelmiş, her yerde Hristiyanlara karşı savaş çağrıları yapılırken Maruniler adına da Sur şehrinin Rum Ortodoks piskoposunun bütün Hristiyanları savaşa çağıran mektubunun bulunmasıyla birlikte ipler kopmuş ve iç savaş başlamıştır. Tarihe 1860-61 Ayaklanması olarak geçen bu iç savaş ile birlikte olaylar, Şam ve Halep'e de sıçramış, binden fazla Hristiyan'ın ölümünün üzerine Osmanlı Devleti bölgeye müdahale etmiş ve kontrol sağlanmıştır. Ancak bu olay, Fransa'ya istediği fırsatı vermiş ve Katoliklerin koruyucusu olarak bölgeye askerî müdahale edilmesini istemişlerdir. İngiltere'nin de devreye girmesi ile birlikte yarısını Fransız ordusunun oluşturacağı, İngiliz, Avusturya, Prusya ve Rus kuvvetlerinin de yer alacağı 12 bin kişilik bir Avrupa kuvvetinin bölgeye yerleşmesine karar verilmiştir. Ardından da 1861 yılında "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi"⁷ adını taşıyan bir düzenleme yapılmış ve bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti, sadece kâğıt üstünde kalacak hale gelmiştir. Buna göre Lübnan'ı Osmanlı'ya bağlı bir Hristiyan bir mutasarrıfın yönetmesine, onun da iki kişilik

6 AYTEKİN, E. Attila, "Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında", Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat, s.50, Yordam Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2015

7 REYHAN, Cenk, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, c.1, s.1, ss.175-184, 2006

bir idare meclisi olmasına, vergi toplanmasından ekonominin denetlenmesine, asayiş ve hukuka kadar birçok konuda bu meclisin yetkili olmasına karar verilmişti.

Osmanlı Devleti'nin Lübnan üzerindeki kontrolü, ancak 53 yıl sonra 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Suriye Valisi Cemal Paşa tarafından sağlanacaktır. Ancak bu da 1918'de kesin olarak sona ermiştir.

Türk yönetiminin bitmesiyle birlikte Fransızlar, Lübnan'ı Suriye mandası altında bir yönetime dönüştürmüş, ardından da bağımsız bir devlet olarak ilan edilmiştir. Ancak bu dönemde de şiddet eksik olmamıştır. 1950'li ve 60'lı yıllardaki lüks ve gösterişli tatil cenneti Beyrut görüntüsü, bir aldatmacadan ibaret olmuştur. Fransız yönetiminde daha da zenginleşen Hristiyanlar, 1926 anayasasının sağladığı üstünlük ile birlikte daha da güçlendiler.

İsrail'in kurulması ve Arap-İsrail savaşlarının başlaması, Maruni nüfusun da Müslümanlara karşı doğal müttefik olarak İsrail'i görmesi sonucunu doğurdu. Her ne kadar Arap kökenli olsalar da Fransız etkisinin bunda büyük pay sahibi olduğu ortadadır. Bu arada Müslümanların nüfusunun artması, örgütlenmeye başlamaları ve Hristiyan grupların faşist Falanjist yapılar etrafında örgütlenmeleri, ünlü Lübnan İç Savaşı'nı doğurdu. Bu da beraberinde hem İsrail hem Suriye işgalini getirdi. İran'daki İslam devrimi ile birlikte Lübnanlı Şii'lerin İran desteği alması, Şii grupların önce Emel gibi gruplar altında, ardından da Hizbullah çatısı altında örgütlenmesi ve son olarak Hizbullah'ın Lübnan'ın en güçlü silahlı grubu olmasıyla birlikte bugünkü noktaya geldik. 24 Eylül tarihi itibarıyla Lübnan hükümetinin Hizbullah'a Lübnan'ı savunma yetkisi verdiği duyuruldu. 2006 savaşında da bu yaşanmış ve İsrail, ilk kez bir Müslüman Arap gücü karşısında geri çekilmişti.

Lübnan, tarih boyunca hep savaşın, şiddetin, ayaklanmanın olduğu bir bölge oldu. Günümüzde de bu devam ettiği gibi gelecekte de devam edecek. Fransız sömürgecilerin küçük bir dağlık alanda, hiçbir coğrafi, kültürel ve sosyolojik yapıyı dikkate almadan kurdukları yapay bir devletin geleceğinden söz etmek mümkün değildir. Hele ki Ortadoğu'nun en yağışlı ve en sulak bölgesi olunca, bütün güçlerin hedef tahtası haline geleceği apaçık ortadadır.

Kutlu Altay Kocaova, "Lübnan: Hidrocoğrafya Eşliğinde Tarihe Bakış"

<https://www.fikirtepedi.com/tarih/lubnan-hidrocoğrafya-esliginde-tarihe-bakis/> (Yayın Tarihi: 27 Eylül 2024).